

Голові разової спеціалізованої вченої
ради ДФ 64.502.014
У Науково-дослідному інституті
вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Стасіса НАПрН
України
доктору юридичних наук, професору
Володимиру Голіні

ВІДГУК

офіційного опонента кандидатки юридичних наук, викладачки кафедри права
Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Гальцової Олени Володимирівни

на дисертацію

Білоус Каріни Станіславівни

за темою «Правове регулювання підготовки до звільнення засуджених до
позбавлення волі»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»,
галузь знань - 08 «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Актуальність теми дисертантки Білоус К.С. не викликає сумнівів, оскільки під час відбування покарання особи, які засуджені до тривалих строків у виді обмеження або позбавлення волі, зазвичай, втрачають свої соціальні навички життя, отже їх адаптація до життя на волі в сучасних умовах після звільнення з установ виконання покарань є дуже складною. До того ж деякі засуджені після звільнення з місць позбавлення волі, можуть мати труднощі у відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя внаслідок відсутності житла, професії, роботи та у подальшому внаслідок цього можуть знову вчинити кримінальні правопорушення.

Тому їх успішна реінтеграція в суспільство постає важливим етапом з виправлення та ресоціалізації. Запорукою успішної ресоціалізації, насамперед, є здійснення якісної роботи з підготовки та звільнення засуджених з місць позбавлення волі. Це сприятиме й формуванню у них законослухняної

поведінки та, безумовно, невчинення ними нових кримінальних правопорушень. Саме тому своєчасна та ретельна організація і проведення підготовки засуджених до соціально корисної життєдіяльності в суспільстві після звільнення з місць позбавлення волі, визнається однією з найважливіших проблем науки кримінально-виконавчого права.

Проте не зважаючи на важливість окресленої проблеми, на жаль, існують системні проблеми щодо належної реалізації передбачених у законі заходів реінтеграції в суспільство, щоб засуджений був здатний влаштовувати своє життя після відбуття покарання відповідно до загальноприйнятих спільнотою норм в країні. Держава повинна докладати максимум зусиль задля успішної соціальної адаптації засуджених після відбуття покарання і це має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики,

Дисертація відповідає Стратегії розвитку Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (затвердженої протоколом Вченої ради Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 24 березня 2021 року № 3), із фундаментальною темою «Дотримання прав людини при узгоджуванні покарань і поводженні із засудженими в Україні» (номер державної реєстрації 0121U114397), відповідає Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки (затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21), Стратегії реформування пенітенціарної системи України на період до 2026 року. Тему дисертації затверджено вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (протокол № 3 від 28 березня 2018 року).

Мета запропонованого дисертаційного дослідження полягас у тому, щоб здійснити науковий аналіз й обґрунтувати теоретико-прикладні засади функціонування інституту підготовки до звільнення засуджених до

позбавлення волі, встановити його сутнісні характеристики й окреслити основні напрями його вдосконалення (с. 20).

На досягнення названої мети були сформульовані дев'ять завдань (с. 20 – 21), які були досягненні і визначені як наукова новизна одержаних результатів (с. 23 – 25) по тексту дисертації та у загальних висновках (с. 175 – 183).

Ступінь обґрутованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Під час виконання дисертаційної роботи відповідно до поставленої мети і вирішуваних завдань було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, які застосовуються в юридичній науці. Зокрема, герменевтичний, логіко-юридичний, порівняльно-правовий (компаративний), соціологічний, структурно-функціональний, контент-аналізу, догматичний методи (с. 21 – 22). Емпіричну базу дисертації становлять результати: анонімного анкетування 297 засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі та знаходяться на етапі підготовки до звільнення; анонімного анкетування 88 осіб персоналу установ виконання покарань, які входять до складу Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання покарань Міністерства юстиції України, повноваження якого поширюються на територію Харківської, Луганської, Полтавської та Сумської областей, та які беруть участь у підготовці засуджених до звільнення; анонімного анкетування 141 особи персоналу органів пробації Харківської області; опитування у формі телефонного інтерв'ю співробітників центрів зайнятості Харківського регіону, колишніх співробітників установ виконання покарань й органів пробації; анкетування й напівформалізованих інтерв'ю в форматі face-to-face з колишніми засудженими, які успішно реінтегрувалися після звільнення з місць позбавлення волі; бесід із представниками бізнесу, які успішно практикують працевлаштування колишніх засуджених (с. 23).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень інституту підготовки до звільнення засуджених до позбавлення

волі, в рамках якого пропонується застосування системного підходу до вирішення питання реінтеграції в цілому й підготовки засуджених до звільнення зокрема, що передбачає повне переформатування вітчизняного процесу виконання покарання у виді позбавлення волі в цілому й підготовки засуджених до звільнення зокрема на європейські стандарти. На основі проведеного дослідження сформульовано нові положення, які є внеском у розвиток кримінально-виконавчого права України та важливими для правотворчої діяльності (с. 23 – 25).

Здійснений аналіз змісту даного дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність елементів наукової новизни. Найбільш суттєвими науковими положеннями у пропонованій дисертації є:

- авторське визначення поняття підготовка засуджених до звільнення – під якою запропоновано розуміти систему заходів, здійснюваних установами виконання покарання з першого дня відбування покарання, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу, спрямованих на полегшення реінтеграції засуджених після звільнення з місць позбавлення волі, шляхом створення для цього об'єктивних і суб'єктивних передумов;
- аргументація, що забезпечити її дієвість зможе лише розроблена комплексна модель вирішення таких проблем: зміна механізмів – зміна ставлення – поліпшення координації та співпраці, першочерговим завданням на шляху до реалізації якої має бути переформатування процесу підготовки до звільнення відповідно до міжнародних стандартів;
- наведено систему аргументів із приводу заміни мети виправлення й ресоціалізації метою полегшення реінтеграції після звільнення;
- положення про необхідність здійснення постпенітенціарної допомоги засудженим в рамках постпенітенціарної (посттюремної) пробації та її строків;
- доводи стосовно необхідності заміни покарання у виді позбавлення волі тюремним ув'язненням;

- переконливі аргументи щодо ролі некомерційних організацій в процесі підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі;
- додаткові аргументи про роль суспільства в процесі реінтеграції засуджених та осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації відображені в 8 наукових публікаціях, зокрема у 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України, 1 стаття опублікована в зарубіжному виданні, та 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових заходах (с. с. 13-14, 215-216), а саме: «Права і свободи людини та їх забезпечення в умовах несвободи» (м. Чернігів, 1 листопада 2018 року); «Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 16 квітня 2019 року); «Дотримання прав ув'язнених та роль у цьому національного превентивного механізму» (м. Харків, 13 грудня 2019 року); «Встановлення позитивних взаємин із правопорушником як принцип пробації» (м. Харків, 18 грудня 2020 року).

Положення дисертаційного дослідження мають логічну побудову. За своєю структурою дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, зі вступу, трьох розділів, котрі містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить – 224 сторінки, із них основний текст – 167 сторінок, список використаних джерел (175 найменувань) – 31 сторінка, додатки – 10 сторінок

Перший розділ «Теоретичні засади підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі» (с. 27 – 72) складається з трьох підрозділів. Дисерантка ґрунтовно досліджує поняття, мета, завдання та функції інституту підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі з

урахуванням здобутків науковців кримінально-виконавчого права. Схвальною є думка авторки, що підготовку засуджених до звільнення розглядати в рамках лише одного з підходів неправильно, оскільки кожен із них повністю чи певною мірою являє собою зміст такої роботи, отже діяльність з підготовки засуджених до звільнення за свою суттю та змістом є комплексною. Заслуговує на увагу й аналіз підходів учених кримінально-виконавчого права до розуміння структури процесу ресоціалізації. Особливо змістовним та схвальним є розділ 1.2 Міжнародні стандарти підготовки засуджених до звільнення, у якому вони ретельно аналізуються під кутом точки зору імплементації в національне кримінально-виконавче законодавство та у практичній площині (с.58).

У другому розділі дисертації «Практичні аспекти підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі» (с. 75 – 119), що складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджені сучасний стан підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі в Україні, соціально-практичний досвід підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі, працевлаштування засуджених після звільнення з місць позбавлення волі, як одна з умов успішної реінтеграції та забезпеченість житлом засуджених після звільнення з місць позбавлення волі, як одна з умов успішної реінтеграції. Завдяки ретельному проведенню соціологічному опитуванню респондентів було з'ясовано думку засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі та знаходяться на етапі підготовки до звільнення, а також тих, що були звільнені щодо того якої найбільшої допомоги вони потребували після відbutтя покарання. Вказано на сучасний стан підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі (с. 98 – 102). Важливим у роботі є те, що дисертантці вдалося дослідити основні причини наявності проблеми працевлаштування та запропоновано власне розуміння вирішення цієї проблеми (с. 113).

Особливо цікавим є третій розділ дисертації «Підготовка засуджених до звільнення та реінтеграції» (с. 122 – 171), у якому авторка визначає роль

некомерційних організацій в процесі підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі та подальшій їх реінтеграції, суспільства в процесі реінтеграції засуджених та осіб, які відбули покарання у виді позбавлення волі, самих засуджених в процесі підготовки їх до звільнення з місць позбавлення волі та подальшій реінтеграції та тюрем за міжнародними стандартами та роль вітчизняних УВП в процесі підготовки засуджених до звільнення та їх подальшій реінтеграції. Заслуговує на особливу увагу підрозділ 3.3 Роль самих засуджених в процесі підготовки їх до звільнення з місць позбавлення волі та подальшій реінтеграції, оскільки 64,65 % засуджених вважають, що саме від них, від їх власного бажання більшою мірою залежить успішність подолання труднощів, які виникають у засуджених після звільнення з УВП (с. 143). Тому схвальною є думка здобувача про необхідність переорієнтації усієї системи підготовки засуджених до звільнення на міжнародні стандарти шляхом індивідуалізації стимулування законосуслухняної поведінки самими засудженими (с. 150).

Дисертаційне дослідження К.С. Білоус в цілому має належний ступінь обґрунтованості сформульованих висновків та наданих пропозицій щодо удосконалення чинного кримінально-виконавчого законодавства. Наукові висновки та пропозиції підтвердженні емпіричними, інформаційними та іншими даними. Автором використано достатня кількість літературних джерел та нормативно-правових актів із опанованої проблематики (175 найменувань).

Усе зазначене дозволяє позитивно оцінити рецензовану наукову роботу, відповідний теоретико-методологічний рівень, самостійність її підготовування, наявність певних елементів наукової новизни. Загалом позитивна оцінка розглядуваної роботи К.С. Білоус дозволяє звернути увагу на окремі дискусійні положення, а також висловити зауваження:

1) до переліку методів дисертаційного дослідження включаються: герменевтичний, логіко-юридичний, порівняльно-правовий (компаративний), соціологічний, структурно-функціональний, догматичний, контент-аналізу (с.

21 – 22). Проте чомусь авторкою не указується на діалектичний метод який стас у нагоді при пізнанні найзагальніших законів розвитку суспільства, глибинних причин та законів його розвитку, при з'ясуванні категорій від абстрактного до конкретного та від конкретного до абстрактного, а також за допомогою якого отримують розвиток і становлення правових наукових теорій і концепцій. Тому він визнається загальним і універсальним методом формування правових понять, є особливим методом наукового пізнання, що містить широку сферу застосування й використовується у всіх науках та на усіх стадіях наукового пізнання. Даний метод фактично був використаний у роботі стосовно протиріч, які існують між підготовкою засуджених осіб до звільнення у вітчизняній практиці діяльності УВП і міжнародними стандартами та запропоновано шляхи їх подолання, однак формально дисертацією він не був виділений.

2) в якості наукової новизни вказується на таке: «в рамках проведеного соціологічного опитування виявлено, що існуючий процес підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі потребує перегляду, а недостатня його ефективність вбачається в неготовності суспільства приймати колишніх засуджених після їх звільнення, у відсутності, або низькій ефективності взаємодії між органами та установами, які беруть участь у підготовці засуджених до звільнення та у недієвих механізмах такої підготовки, що дозволило поглянути на цю проблему під різними кутами й запропонувати комплексну модель її вирішення» (с. 24). На нашу думку, до цього пункту не можна включати опис нових прикладних (практичних) результатів, отриманих у виді способів, пристройів, методик, схем, алгоритмів. Тут йдеться про результат до якого дійшла авторка в ході соціологічного опитування, тому слід розмежовувати одержані наукові положення і нові прикладні результати, що випливають з теоретичного доробку дисертанта. Оскільки наукове положення про новизну чітко формулюють, виокремлюючи його основну сутність і зосереджуючи особливу увагу на рівні досягнутої при цьому новизни;

3) дисертантка під «підготовкою засуджених до звільнення» пропонує розуміти систему заходів, здійснюваних установами виконання покарання з першого дня відбування покарання, а на завершальному етапі у взаємодії з органами пробації та суб'єктами соціального патронажу, спрямованих на полегшення реінтеграції засуджених після звільнення з місць позбавлення волі, шляхом створення для цього об'єктивних і суб'єктивних передумов (с. 24). Тому потребує уточнення що розуміється під створенням для реінтеграції засудженого об'єктивних і суб'єктивних передумов?

4) Авторці необхідно посилити у дослідженні аргументацію щодо ролі персоналу установ виконання покарань стосовно засуджених. Фахівцями доведено, що їх професіональний рівень, моральні та особисті риси, рівень культури мають неабиякий вплив на засуджених, причому як у позитивному, так і у негативному сенсі, оскільки кінцевою метою є виправлення та ресоціалізація. Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівня;

5) дисертантці бажано було б приділити увагу щодо підготовки до звільнення таких вразливих категорій як неповнолітніх та жінок, оскільки саме вони потребують особливого підходу, який пов'язаний не тільки з їх працевлаштуванням, але й отриманням освіти, взаємодією із родиною та особливо жінок, які мають дітей з урахуванням Правил ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та щодо заходів для жінок-правопорушниць, не пов'язаних із позбавленням волі (т. зв. «Бангкокських правил», 2010) та Правил Мандели 81.3: «персонал, який працює з особливими групами ув'язнених, наприклад з іноземними громадянами, жінками, малолітніми або психічно хворими ув'язненими, має проходити спеціалізовану підготовку, яка відповідає особливому характеру роботи», а також Рекомендацій СМ REC (2008) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо

Європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, засуджених до покарань і заходів кримінально-правового характеру.

Але сформульовані зауваження, у переважній більшості мають дискусійний характер і тому, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Усе викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертація «Правове регулювання підготовки до звільнення засуджених до позбавлення волі» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана особисто здобувачем, розв'язує конкретне наукове завдання, є актуальним, завершеним і таким, що має теоретичну і практичну значущість.

Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а його автор Білоус Каріна Станіславівна заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензентка

кандидат юридичних наук,
викладачка кафедри права Національної безпеки та
правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Олена ГАЛЬЦОВА

Підпис викладачки, кандидата юридичних наук Олени Гальцової засвідчує:
 Начальник групи персоналу
 Військово-юридичного інституту
 капітан
 «8» серпня 2024 року

Дмитро ДМИТРІЄВ